

**SIGNIFICANCE LOSS IN “GRAMMATICAL
MECHANISM” IN TURKISH
LANGUAGE SYSTEM**

Türkçe Dil Sisteminde “Dilbilgisel Düzenekte”

Anlamlı Basamak Yitimi

Meriç GÜVEN¹

Abstract

The input data at the initial point, which define the position of units in language according to their formation and realization stages, the output data at the end-point of the “primary data”, the status that ensures, demonstrates, and confirms the accuracy and precision until the “secondary data” are called as the “significant digits” of the language units. For language units, the “significant digit” is the first digit where there is the exponential notation and where grammatical analysis starts. Since there is a certain order in the functioning of the language, and since the structure and systematic of a language are based on certain rules, the concretization and conceptualization in language occurs in significant digits that are suitable for the “accurate usage” of language units. In linguistic notation, if any of the digits is passed with the development of language units; if the whole or a segment of language units cannot be used is not used in its “significant digit”; or used in a wrong group or class within the composition and series; this situation causes the loss of the significant digit in the language unit it belongs: “significance loss” occurs in this way. In situations where the distinction between the statically language based on logic and the dynamic language that is related with narration psychology is not made in a clear and accurate manner; and when all the morphemes starting from the smallest ones are not used in their own “significant digit”; and in case the denomination and interpretation are not made in their own “significant digits”; misconceptions will emerge about the task of the language units and about the functions of the role of “affix, word, phrase” in the language. Such misconceptions that are the subject matter of grammar and learning psychology and that are observed in all language units from the sentence to affixes constitute the most important problems of the language learning and teaching.

Keywords: language system, grammatical mechanism, significant digit, conceptualization, significance loss.

Özet

Dildeki birliklerin oluşma ve gerçekleşme aşamalarına göre konumunu belirleyen, başlangıç noktasındaki giren bilgi “primary data” den sonuç noktasındaki çıkan bilgi “secondary data”ye kadar olan süreçte gelişimini gösteren; kesinlik ve doğruluğunu sağlayan, tanımlayan ve teyit eden durumu dil birliklerinin “anlamlı basamak”ı (significant digits) olarak adlandırılır. Dil birlikleri için “Anlamlı basamak, “üstel gösterim” (exponential notation)in olduğu ve dilbilgisel çözümlemenin başladığı ilk basamaktır. Dilin işleyişinde belli bir düzen olduğu ve dilin yapısı ve sistematığı belirli kurallara bağlı bulunduğu için dildeki somutlaştırma ve kavramlaştırma dil birliklerinin “doğru kullanım”larına uygun anlamlı basamaklarında gerçekleşir. Dilbilgisel gösterimde dil birliklerinin gelişimi ile ilgili herhangi bir safha atlanır, dil birlikleri veya birliklerinin bir parçası (segmenti) kendi “anlamlı basamak”ında kullanıl(a)maz ya da dizim ve dizi içinde yanlış grup ve öbekte kullanılırsa, ait olduğu dil birliğinin anlamlı basamak yitimi: “significance loss” ne sebep olur. Mantığa dayalı statik dil ile anlatış psikolojisini ilgilendiren dinamik dil arasındaki ayrımın tam ve doğru yapılmadığı ve en küçük biçimbirimden başlayarak bütün biçimbirimlerin kendi “anlamlı

¹ Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, e-posta: meric.guven@usak.edu.tr

basamak”larında kullanılmadığı; adlandırma ve anlamlandırmaların kendi “anlamlı basamak”larında yapılmadığı durumlarda ekin, kelimenin, öbeğin “dil birliğinin” dilde oynadığı rol, taşıdığı görev ve içerdiği anlam ile ilgili kavram ve kavramlaştırma yanlışları ortaya çıkar. Öğretimsel grameri ve öğrenme psikolojisini ilgilendiren ve cümleden eke kadar her türlü dil birliğinde yapılan bu kabil yanlışlar, dil öğreniminin ve öğretiminin önemli sorunlarını oluşturur.

Anahtar Kelimeler: dil sistemi, dilbilgisel düzen, anlamlı basamak, kavramlaştırma, anlamlı basamak yitimi

1. Giriş

Duygu ve düşüncüyü ifade etmeye yarayan dil, çok yönlü ve gelişmiş bir sistem; belirli bir düzen içinde oluşmuş öğeler topluluğu, kişiler (kaynak kişi ve algılayan) arasında bildirişim sağlayan iletişim aracıdır. Dili duyuşsal ve bilişsel yönden tanımlama ve istenilen konuma getirme ameliyesi olan kavramlaştırma ise dille ilgili herhangi konuyu bir kavram altında toplama, imge kalıbına yerleştirme ve anlaşılır kılma çabasıdır. Varlık ile kavram arasında doğal ilişki gözetilen ve dile işlevsel bir bakış getiren bu yaklaşım, dilin uzlaşım sal bir edim(amel-fiil) olduğunu ve ortak kabullerle oluştuğunu, bu sebeple dil kavramlaştırmasının dil öğretiminin ilk ve önemli bir safhası olduğunu ortaya koyar.

Dilde öğelerin doğru ve kuralına uygun kullanımları, somutlaşmanın başladığı ilk basamaktan itibaren ortaya çıkar ve safha safha gelişir. Dilde ilk basamak, “üstel gösterim” (exponential notation)in olduğu ve çözümlenmenin başladığı basamaktır. Bu basamak dil birliklerinin başlangıçtaki giren bilgi “primary data” dan sonuç noktasındaki çıkan bilgi secondary data’ya kadar olan süreçte gelişimini gösteren; dilbilgisel çözümlenmelerde kesinlik ve doğruluğunu sağlayan, mantıki işleyişe uygun basamağı veya **dil birliği**(ek, kelime, öbek, öge - dil birimi)**nin** veri çözümleyici basamağı “anlamlı basamak-significant digits” olarak da adlandırılır. Bu zaviyeden herhangi bir dil birliğinin gramer kurallarına uygun oluşum ve gelişim içinde olma ve anlaşılma durumu “gramatikallik” yani “anlamlı basamak” konumunu, gramer kurallarına uygun oluşum ve gelişim içinde olmama ve anlaşılammama durumu “agramatikallik” yani “anlamlı basamak yitimi” konumunu gösterir. Bu yaklaşım doğrultusunda dil birliklerinin oluşması ve ölçümlenmesi dil birliklerinin alt ve üst limitli dil dizgesinde ve bu dizgelerin gerçekleştirilme sınırlarında bulunması ile; adlandırılması ve anlamlandırılması ise erke değerine uygun biçimde kendi “anlamlı basamak”larında kullanılması ile olanaklıdır.

Dilin işleyişindeki düzene ve dil sistematigindeki kuruluma uygun olarak dildeki kavramlaştırma, dil birliklerinin hep bu anlamlı basamaklarında gerçekleşir. Aynı şekilde dilsel betimlemeler, his ve mahsusat dil birliklerinin bu ilk ve anlamlı basamaklarından başlayarak yapılır. Dilsel gelişim ve değişimler ise anlamlı basamak”larına riayet edilerek oluş ve kılımlarındaki öncelik-ve sonralıklarına göre sıralanır. Kuralına ve öncelik-sonralıklarına uygun sıralamada “*dilbilgisel gösterim: grammatical representation*” dizeye ve çizgisel akışa uygun bütün safhalar anlamlıdır. Bu sebeple dil içi değerlendirmelerde **zorunlu ve temel konum ile ilgili “üstel gösterim” (exponential notation)lere riayet etmek ve dil birliklerinin gelişimindeki “anlamlı basamak”larına uygun çözümlenmeler yapmak**, dilde olası karışıklıkları önlemek için bir gereklilik, dahası dilsel bir zorunluluktur.

Dilbilgisel gösterimde dil birliklerinin gelişimi ile ilgili herhangi bir safha atlanır ve dil birlikleri veya birliklerin bir parçası (segmenti) oluşma, gerçekleşme aşamalarında kendi “anlamlı basamak”ında kullanıl(a)maz ya da dizim ve dizi içinde yanlış grup ve öbekte kullanılır veya işletilirse ait olduğu dil birliğinin doğruluğunun yitirilmesine diğer bir ifade ile “anlamlı basamak yitimi “significance loss” ne sebep olur. Dilin öğrenilmesi ve öğretilmesinde sıklıkla karşılaşılan bu durum beraberinde anlamayı ve anlaşılmayı engelleyen bir dizi “kör nokta” oluşturur.

2. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın kuramsal çerçevesini işlev ve görevine göre kendi anlamlı basamak”ında kullanılmayan dil birlikleri oluşturmaktadır. Kavramlaştırma yanlısına “aporia” yol açan bu kullanımlar, işlevsel çözümlenmeye bağlı olarak öğeler arasındaki yapısal bağlantıyı, görevsel çözümlenmeye bağlı olarak anlamsal bağıntıyı ortaya koyar. İşlevsel bağlantı isim gibi fiil gibi veya edat gibi kelimeler arasındaki münasebeti gösterir ve bir bağlanma ifade eder. Anlamsal bağıntı ise durağan olmayan ve devinim içerisinde bulunan dil birliklerinin konumundan doğar ve dil birliklerinin kullanımları sırasında kazandıkları anlamları ifşa eder.

Nitelik ve kapsam boyutuyla dilde katmanlar (tabaka) halinde olmak üzere merkezde dilin temeli olan sözdizimi yapısı (central structure), derinde, başyardımcı katman olarak anlam yapısı (deep structure), üstte, dışa yansıyan ses yapısı (surface structure) bulunur. Katmanlar arasında yer alan dil birlikleri dağılımsal, anlamsal, biçimbilimsel ve sözdizimsel ilişkilerini dizisel ya da dizimsel her düzlemde kurulan bağıntı ve bağlantılarla sağlarlar. Bununla birlikte “mantığa dayanan statik dil “langue” ile anlatış psikolijisini ilgilendiren dinamik dil “söz-parola” arasındaki ayırımın tam ve doğru yapılamadığı ve en küçük biçimbirimden başlayarak bütün dil birliklerinin kendi “anamlı basamak”larında kullanılmadığı, durumlarda, dil birliğinin dilde oynadığı rol, taşıdığı görev ve içerdiği anlamlarla ilgili yanlıklar ve düşüncenin bireşime dönüşmüş tasarım ve imgenmesiyle ilgili kavramlaştırma “aporia çıkmazlık-sözel çelişki” yanlıkları oluşur.

3. Yöntem

Bu çalışma betimsel olup tarama modelinde yapılmıştır. Çalışmanın verileri öncelikle literatür taramasıyla ve daha sonra 437 öğrenciye sorulan iki soruyla toplatılmıştır.

4. Bulgu ve Yorumlar

Bu çalışmayla amaçlanan Türk dili gramerini, araştırma bulgularının genelleştigi elemanlar bütünü “evren” kabul edip dil birliklerini bu evrenin örnekleri saymak ve kavramlaştırma yanlısına yol açan “aporiatic” kullanımlı dil birlikleri arasından örneklem çerçevesi oluşturmaktır. Örneklemler bu dil birliklerini mevcut biçimleri ile gösterip dil birliklerinde “anamlı basamak yitimi” yaratan kullanımları gözden geçirmek ve dil birliklerini doğru biçimleri ile kullanmaktır. Ayrıca dil birliklerinin Türkçe gramerde kullanılan ve doğru olduğu düşünülen “anamlı basamak” halleri ile “yanlış olduğu düşünülen “anamlı basamak yitimi” hallerini karşılaştırarak değerlendirmeler yapmaktır.

Sosyal algılama ve kavrama yetisine sahip insan, öğrenme itki ve güdüsü ile dış dünyadan çeşitli veri ve bilintiyi alır, bilinçdışı yetersizlikten bilinçdışı yeterliliğe giden öğrenme sürecinde analiz eder, sentez yapar ve bilgi sahibi olur. Daha sonra öğrendiği bu bilgileri gramer ulamları kalıplarına dökerek tefekkür eder, fikir haline getirir ve dil birliklerinden yararlanarak düşüncenin akışına uygun bir çizgisellikte sıralar. Dilin kendi tabii kanunları çerçevesinde ve düşüncenin akışına uygun bu sıralama, doğrusal biçimde gelişen eklemeli dil dizisini andırır. Kavramlar arasında gerçekleşen ve mantıkî işleyişle uyumlu olan bu dizi, bazı zaman önemsenmez; ihmal edilir veya unutulur, imhal edilir. Böylece dilsel olgu ve olayların gösteriminde “anamlı basamak yitimi” yapılır. Betimleyici ve buyurucu vasıfları olan öğretimlik gramerin ve istendik-istenmedik davranışları düzenleme ameliyesi olan öğrenme psikolojisinin önündeki bu sorun, dilbilgisi öğretiminin çeşitli basamaklarında ve bağımlı-bağımsız çeşitli dil birliklerinde görülür.

Cümlede nesne konumundaki dil birliğinin sırf kelime veya öbekteki ekine bakılarak belirtili veya belirtisiz nesne olarak ayrımlanması;

iyelik grubu tespit edilmeden isim tamlamasının, isim tamlaması tespit edilmeden belirtili veya belirtisiz isim tamlamasının söylenmesi;

isim cümlelerinde yüklem konumundaki ismin fiil işlevi kazandırılmadan ve fiillerin gelişimindeki sıra gözetilmeden yüklem gibi kullanılması;

isim işletme eklerinin morfemik ad ve basamaklarından farklı olarak tek bir görevine göre adlandırılması

ve nihayet,

tüm bu dilsel edimleri kapsar biçimde zorunlu öğelerle seçimlik öğelerin kendi basamak değerinde kullanılmaması söz gelimi zorunlu öge olmayan bildirme koşacı “-dır” ın zorunlu öge olarak şahıs kategorisinde kullanılması “anlamlı basamak yitimi” yapılan dil paradigmaları olarak ortaya çıkar.

Fikrin mantıksal yolla ve gidimli düzenlenmesiyle oluşan cümle, onu oluşturan dil birliklerinin niteliğine göre çeşitli gramatik ulamlara ayrılır. Cümlelerin gramer kuralları yanında maksada uygun düzenlenmesini gerektiren bu ulamlar, ancak kendi “anlamlı basamak”larında kullanılırsa dilbilgisel işlev görür ve dilsel değer kazanır. Cümlelere sözel nitelik de sağlayan bu ulamların kendi “anlamlı basamak”larında kullanılmaması ise kavramlar arasında doğru ilişki kurulmasını, dil ile konu arasında uyum “lafzın mâna ile i'tilâfı” sağlanmasını ve mantıki işleyişe “lojik düzenlemeye” uygun sıralama yapılmasını engeller.

Lügatta“düşünülen, tasarlanan ve kendisine yönelen bir edim olmadan var olmayan; bilinçte, düşünme olayının karşısında bulunan şey (TDK sözlük 2011). İstilahta, öznenin(failin) yaptığı, fiilin bildirdiği işten etkilenen kelime veya kelimeler topluluğu karşılığındaki nesne, yüklem bildirdiği eylemin gerçekleşmesindeki etkili olan özellikler (yer, zaman ve durum) dışında yüklem ilişkili olduğu bir soyut-somut varlık, daha açıkça bir ifadeyle öznenin gerçekleştirdiği eylemle ilişkisi olan muhatap olarak tanımlanır (Boz 2007: 106). Cümle çözümlemelerinde “yapılana maruz kalma”, “yapılan işten etkilenme” karşılığındaki nesnenin özellikleri ve nesne olmanın koşulları dikkate alınmaz ve nesnenin oluşturulma ve öge olarak kullanılma gerekçeleri göz ardı edilirse, terimin kapsamı ve içlemi ile ona tahsis edilen kelimenin işlemi arasında uyumsuzluk ve uygunsuzluk yaratılmış (Bilgegil 1984: 31) böylece basamaklı ve aşamalı olarak gerçekleşmesi gereken dilbilgisel işlemde en üstte olma zorunluluğu bulunan unsur es geçilmiş ve en altta bulunma gerekliliği olan unsur öne alınarak nesne ile ilgili “anlamlı basamak yitimi”.yapılmış olur.

Dil tarihi boyunca basit cümleden birleşik cümleye ve süreç içinde girişik “mudil” ve “karmaşık cümle”ye doğru gelişim gösteren Türk cümlesi, İslâm kültür ve medeniyetinin etkisiyle Arap nahvini “söz dizimi-cümle” örnek almış ve 19. Yüzyılın sonlarına kadar gelişimini bu etki altında “örneksemeli” oluşumlar kazanarak” sürdürmüştür. Süreç içerisinde Türk dilcileri Arap nahvine ait bazı kuralları olduğu gibi, bazı kuralları ise yeni bir bakış açısı ve özgün bir terminoloji ile kullanmışlardır. Türk cümlesinde “nesne” ögesine eşlenik bir karşılıkta kullanılan “meful: tümleç” ögesi, Osmanlı nahvinde “mefulün bih, mefulün fih, mefulün leh, mefulün maah” gibi kapsamlı bir öge içerisinde yer alan “mefulün bih” terimi ile karşılanmıştır. Failin yaptığı işten doğrudan etkilenen; olayın üzerinde meydana geldiği ve gerçekleştiği mefulün bih yani “nesne”, ismin sonunu esre “e, -de, den” yapan izafet harfleri olmaksızın (nasb alametini açıkça göstererek) diğer bir ifadeyle fiille meful arasında “cer harfi olmaksızın, mefulün bih sarih “açık meful: belirtili nesne”; ismin sonunu esre “e, -de, den” yapan izafet harfleri olduğu haliyle (nasb alametini açıkça göstermeyerek) diğer bir ifadeyle mefulün bih’in önünde “cer harfi”

bulunan fiiller alarak, mefulün bih gayri sarih “kapalı meful: belirtisiz nesne” olarak kullanılmıştır.

Stilize edidilerek (biçimlendirilerek) kullanılan bu terime göre:

“bir kalem satın aldım” cümlesinde “bir kalem”

ve

“kitabı okudum” cümlesinde “kitabı” kelimeleri birer “mefulün bih sarih” yani belirtili nesne;

“arkadaşına kızdı” “öğrenciye dedi” cümlelerinde “arkadaşına ve öğrenciye” kelimeleri birer “mefulün bih gayr-i sarih” yani belirtisiz nesne sayılmıştır (fasiharapca.com/meful-ve-meful-cesitleri/4125).

19. yüzyılın sonlarına kadar Türkçe ve Arapça hemen bütün *Osmanlı* nahiv kitaplarında nesne ögesi bu yaklaşımla ele alınmış, cümle çözümlenmeleri bu anlayışa göre yapılmıştır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Batı medeniyeti ve kültürünün etkisiyle Fransız cümle anlayışının Türk cümlesine sirayet etmesi sonucunda Türk cümlesinde, yardımcı ögeleri karşılamak üzere meful ögesine karşılık tümleç ögesi “complement” kullanılmaya başlanmıştır. Bugünkü Türk cümlesinde nesne, zarf tümleci ve dolaylı tümleci karşılayan bütünleşik “combinatorial” bu öge, süreç içersisinde dil birliklerinin aldığı eke ve cümle içerisindeki konumuna göre kavram ve anlam bakımından “birbiçimli daralma”ya uğramış ve *sentaktik çözümlenmelerde* neye, neden, kime, kimden” sorularına karşılık gelen biçimiyle “complement d’obje indirect (coi): dolaylı tümleç; “ne, neyi, kim, kimi” sorularına karşılık gelen biçimiyle “complement d’obje direct (cod): nesne” ögesi karşılığında kullanılmıştır. Bu yaklaşım ve yönelşel değer dil öğretiminin her safhasında ve dilbilgisel çözümlenmenin her seviyesinde yaygınlaşmış ve “var-durum” olarak dile yerleşmiş, persenk olmuştur.

Geleneksel dil bilgisinin fikri ve anlamı göz önünde bulundurmadan yalnız şekli “formel yapıyı” esas alan bu “**kuralcı**” ve “**var-durumcu**” yaklaşımı zaman içinde nesne ögesini açıklamaya yetmemiş; süreç içerisinde yapısal dilbilimin Fries ve Gleason ile başlayan ve Harris ve Chomsky ile devam eden “**dilin yaratıcı yönüne dayalı çözümlenme**” anlayışının etkisiyle dil, ayırıcı nitelikleri bakımından belirli ulamlara ayrılarak yeniden değerlendirilmiştir. Sınırlı sayıdaki dil birliğinden sınırsız sayıda cümle oluşturulmasına olanak tanıyan “**veri çözümlenici**” bu anlayış ile dil sistemindeki parçaların “segmentlerin” birbirleriyle ne şekilde ilişki kurdukları ve sistemi nasıl oluşturdukları araştırılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Mütalaa neticesinde dildeki biçimbirimlerin dilbilimin tahlil (segmentleme-parçalara ayırma), tasnif (gruplandırma-sınıflama) ve terkip(sistemleştirme-birleştirme) kurallarına göre dizi oluşturdukları anlayış ve kanaati ortaya çıkmış (Karpuz 1996: 626) mantıki öznitelik ile gramer ulamları arasındaki ayırmadan kaynaklanan anlayış ve yaklaşımlara bağlı olarak **nesne ögesi dil birliğinin aldığı ekin durumuna göre değil, benzerliğini ve farkını yaratan anlam ayırdedici özelliklerine göre çözümlenmeye başlamıştır**. Giderek yaygınlaşan “**konunun ve mukayesenin ögelerin tanımında kurulacak her türlü bağıntı için göz önünde bulundurulması gereken esas ölçüt olduğu**” bilgisi ve kabulüyle nesne ögesi sadece “Ø, -i” hali(belirtme hali-akkuzatif hali) ekleriyle değil, “alomorflu “ -e² ” hal eki “Bu çocuğa kıymayın.” , “Kamyon bir ineğe çarptı.” (Banguoğlu, 2000: 528); “-den² hal eki “Kendisini gördüm ama o işten söz açmadım.”, “Herkes ondan şüpheleniyordu.” (Emre, 1988:143-144) ve -la² enklitiği “Sakat kimselerle alay etmeyiniz.”, “Kötü insanlarla konuşmamalı.” (Sinanoğlu, 1957: 371) ile de oluşturulabilir ve gerçekleştirilebilir” şeklinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Aynı bakış açısı ile yapılan tamamlayıcı bir başka değerlendirmede ise nesnenin kapsamı daha da genişletilmiş ve cümlede **yalın ve**

ilgi hâllerinden başka kalan hâllerde de kullanılan ve düz tümleci, yalın ve yükleme hâlleri ile birlikte “gerektiğinde diğer hâl ekleriyle de yükleme bağlayabilen bir öge” (Mehmedoğlu, 2006: 80) olduğu dile getirilmiştir.

Lucien Tesnière'nin olay örgüsüne (yükleme) katılabilen her ögeyi eyleyen olarak gösteren **ve anlamsal cihete ağırlık vererek sözcük sınıflandırmasına yönelik** evrensel nitelikli “bağımsal dilbilgisi” kuramına dayanılarak nesne kavramı, eylem-eyleyen-tümleyen ilişkisi bağlamında da değerlendirilmiştir. Değerlendirme ile nesne teriminin Türkçede akkusativobjekt ile sınırlı tutulmasının yanlış, dolayısıyla çıkma durumu nesnesi, bulunma durumu nesnesi, sonilgeçli nesne gibi terimlerin de dilbilgisel bir gerçek olduğu ayrıca Türkçede eyleyen (Aktant) olarak sonilgeçli nesne (Postpositionalobjekt) gerektiren eylemlerin de bulunduğu (Kaçar, 2016: 29) gösterilmiş; böylece nesne ögesi, kavramın bütün boyutlarını kapsayan örnekleri ile ortaya konmuştur. Bu anlayış ve kabuller doğrultusunda, cümlede nesnenin “anlamlı basamak”ının dil birliklerinin nesne olarak kullanılmasını sağlayan göreve dayalı konumu olduğu ve bu konumun dil birliklerinin aldığı “Ø, -i⁴” eklerine göre değil, kullanımları sırasında cümleye kattığı anlama göre belirlendiği görülmüştür.

Bu yaklaşıma göre “Ø, -i⁴” hali(belirtme hali-akkuzatif hali)nin yapma değil, gösterme gibi bir işlevi; yapısal olma değil, anlamsal olma gibi *mantıkî* özneliği vardır. Bu durum, hareketin fiil dışında bir varlığa yönelmesi ve varlığın fail etkisinde kalma göstermesi biçiminde **“anlama ve belirtmeye dayalı”** bir belirlilik taşır. “Ø, -i⁴” hali(belirtme hali-akkuzatif hali)nin yazıda gösterilmesi veya yazılması ise dil birliğinin nesne olup olmamasını değil, nesne ögesinin “daha ve en” gibi belirli olmasını sağlar. Bu sebeple belirtili nesne ögesinde “konuşan” ve “dinleyen şahıs” için aşikâr olan belirlilik yanında belirtisiz nesne ögesinde de “konuşan” ve “dinleyen şahıs” için aşikâr olmayan bir belirlilik söz konusudur.

Bu belirlilik, dizey ile temsil edilen “deterministik” bir belirlilik değil,
“kitap okudum” , “kitap da okudum”

cümlelerinde olduğu gibi, “sınırlandırılmış bir belirsizlik” veya “yetersiz bir belirlilik” diğer bir ifadeyle değeri, nicelik ve niteliklere bağlı olarak bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler tarafından tamamlanabilecek “pragmatik bir belirlilik”tir. Bu itibarla geleneksel dilbilgisi kitaplarında ismin nesne hali ekini alıp almamasına göre belirtili veya belirtisiz olarak ayrımlanmasında, nesne hali ekinin işaretli olması “yazıda gösterilmemesi” her zaman belirsizliğin göstergesi sayılamaz. Çünkü işaretli olan nesne hali (eki bazı kullanımlarda nesne-fiil değil, nesne-yüklem-fiil ilişkisi kurar “*Omer sadece anne+Ø deyip, başka bir şey++Ø demiyor; bir bardaklık su olsun+Ø istemiyordu*” ve belirtili nesne yapar (Börekeçi, Tepeli 1996: 51). Kelimenin veya kelime öbeğinin aldığı “Ø ve -i⁴” eklerine göre nesne ögesinin belirtili ve ya belirtisiz(daha az belirtili) olması ise nesnenin nedenselliğidir. Nesnenin nedenselliği de yapı (ek) ile ilgili bir durum değil, anlamla ilgili bir ayırtıdır.

Buna göre:

I- nesne ile ilgili çözümlenmenin birinci basamağı “anlamlı basamak”ı onun yapılan işe “maruz kalma, yapılan işten etkilenme” *anlam* karşılığında “nesne” olması

bu basamak “üstel gösterim” (exponential notation)in olduğu ve çözümlenmenin başladığı basamaktır. Bu basamağı belirleyen ise nesnenin aldığı ek değil, ekin bulunduğu kelimenin kullanım sırasında cümleye kattığı anlamdır.

Bu bağlamda söz gelimi:

“Kas hastalığına hangi branşın hekimi bakıyor.”

“Çinli çocuk böceğe yiyecekmiş gibi bakıyor

“Küçükçekmece’de yoldan çıkan metrobüs yayaya çarptı” cümlelerinde

“ kas hastalığının yeri değil, kas hastası olan; böceğin yeri değil böcek hayvanı; yayanın yeri değil insan olan varlık kısaca yapılan eylemlerden etkilenenler anlatılmak istenmiştir. Dolayısıyla “kas hastalığı”, “böcek” ve “yaya” isimleri “-e²” hal ekini aldıkları halde yer tamamlayıcısı olarak değil, nesne ögesi olarak kullanılmıştır. Bu durumda nesneyi tayin eden adlandıran onun “maruz kalma, etkilenme, muhatap olma biçimindeki “anlamlı basamak”ı ve nesne yapan anlam yönü olmuştur.

II. nesne ile ilgili çözümlenmenin ikinci basamağı nesnenin belirtili veya belirtisiz olması

Nesnenin belirliliğini sağlayan, yapan ve gerçekleştirenin belirliliği değil; yapılan işe maruz kalan muhatap olan varlığın aidiyeti, sahibinin veya malikinin belirliliği ve belirsizliğidir.

“ Ø / bardak kırdı; Ali bardak kırdı” cümlelerinde kırma işini yapan-gerçekleştiren fail belli yapılan işe maruz kalan *nesne konumundaki* varlığın aidiyeti, sahibi veya maliki belli değildir.

“ Ø / bardağı kırdı; Ali bardağı kırdı” cümlelerinde ise hem kırma işini yapan-gerçekleştiren fail belli hem de yapılan işe maruz kalan *nesne konumundaki* varlığın aidiyeti, sahibi veya maliki bellidir.

Gözlemci bakış açısına göre 3. şahıs anlatımlarda işi yapan durumundaki fail-özne, maruz kalan varlığı (nesneyi) bütün yönleriyle bilir veya bilmez; fakat anlatıcı konumundaki müşahit- gözlemci maruz kalan, muhatap olan varlığın sahibini bilir. Bu bilgi yüzey yapıya aksetmiş olarak “-i⁴” ekiyle gösterilir. Ekin yazıda açıktan yazılması ve gösterilmesi ise yapılan işe maruz kalan nesne konumundaki varlığın aidiyetinin, sahibinin veya malikinin belli olduğunu işaret eder. Yoksa dil birliği “-i⁴” alsa da almasa “Ø” da nesne ögesi oluşmuştur. Bu, cümlenin içerdiği “maruz kalma anlamından bellidir.

Dilbilgisel gösterimde dil birliklerinin kendi “anlamlı basamak”larında kullanıl(a)madığı ve safha atlanarak “anlamlı basamak yitimi”nin yapıldığı diğer bir biçimbirim de asıl fiil çekim ekleri ile birlikte cümle örgüsünün özne ve yüklem dışındaki bazı unsurlarını oluşturan “-e, de,-den” hal ekleridir. “-e, de,-den” ekleri işlevine göre ulandığı ismin bağlandığı ögeyi belirleyen, görevine göre ulandığı ismin anlamını ortaya çıkaran bağımlı dilbilgisel biçimbirimlerdir. Temel işlevleri kelimeler arasında bağlantı kurmak ve geçki (modülasyon) sağlamak, temel görevleri ise işlevlerine kullanımlarına bağlı olarak anlam yaratmaktır.

Sesbilimsel ve biçimbilimsel düzlemlerde yer alan bölümlenme, sınıflandırma, sınıflar arası bağlam saptama gibi üzerinde herhangi bir ayırlamanın yapılmadığı “-e, -de,-den” hal ekleri “morfemik” biçimde ilk defa Anadolu’da yazılan ilk Türkçe gramer kitabı Müyessiretü’l Ulum ‘M.U’da ele alınmıştır. Bergamalı Kadri 1530 yılında yazdığı eserinde:

“(y)a edât-ı mef’ül olarak yer ifâde eyler: “Ol binâ için dimek mânâsına binâyâ dinildi” (M.U:168)

“de” harf olarak zarfiyyet ifâde eyler: “Zeyd’de akçam var gibi.” (M.U:130)”

den harf olarak beyân mânâsını ifâde eyler: “Zeyd yigirmi kimse getürdi kuldân ve kardaşdan gibi” ve vraklık ve geçmek mânâsını ifâde eyler: “ok atdum yaydan gibi.” (M.U: 130)”

önce “functional morphology”de olduğu gibi“-e, -de,-den” hal eklerinin adlarını söyleyip morfemik şekillerini göstermiş,

daha sonra cümle içerisindeki kullanılışlarından (bağlamdan) hareketle görevlerini “anlamlarını” belirtmiştir.

Kullanım sıklıklarına ve yoğunluklarına göre ismi fiile bağlamak, fiilin yerini ve şartlarını göstermek “-e, -de, -den” hal eklerinin ana işlevidir. Bununla birlikte “-e hal” ekinin isimleri bazı edatlara ve “-den hal eki”nin isimleri isimlere ve bazı edatlara bağlama işlevleri de vardır. **Cümlede ismi fiile bağlayan ve fiilin yerini ve şartlarını gösteren “-e” hali için “yönelme veya yaklaşma”, “-de” hali için “bulunma” ve “-den” hali için çıkma-ayrılma ya da uzaklaşma” görevlerinden birisi esas alınarak bir adlandırma yapılır ve ekler görevleri sırasında *bağıntısal olarak kazandıkları anlamları yerine, işlevsel konumlarına anlamlar yüklenerek “üstel işlev: expontanional functionleri ile” kullanılırlarsa yaygın ve yerleşik olan, ancak tutarlı olmayan bu kullanımlardan ötürü eklerin cümlede oynadığı rol ve aktardıkları anlamlarla ilgili yanlışlar, diğer bir ifadeyle doğru öğrenmeyi önleyen kör noktalar oluşur ve daha ilk basamakta “anlamlı basamak yitimi” yapılmış olur.***

“-e, -de, -den” hal ekleri tek başlarına “yaklaşma-yönelme”, “bulunma” ve “ayrılma-uzaklaşma-çıkma” diye bir anlam taşıyabilirler bile onları başlangıçta bu şekilde adlandırmak doğru değildir. Çünkü eklerin bunlardan başka anlamları da vardır. İsmi fiile bağlama görevi olmakla birlikte cümleye “yer, zaman, iş, devamlılık, müddet, durum, konu, sebep, aitlik vb.” farklı anlam ilintileri katan “-e” hali için her zaman yönelme veya yaklaşma; “zaman, iş, durum, karşılaştırma, konu, vasıta, sebep, aitlik” vb. katan “-de” hali için bulunma ve “yer, ayrılma, menşe, cins, tarz, ölçü, , karşılaştırma, vasıf, tercih” vb. bildiren “-den” hali için ayrılma- uzaklaşma veya çıkma *hal* eki demek eklerin ancak tek bir görevini(anlamını) anlatır, onların bilimsel tanımlanmasına esas olamaz. Aynı şekilde “-e, -de, -den” ekleri için ilk basamaktan itibaren yaklaşma-yönelme, bulunma ve ayrılma uzaklaşma ya da çıkma biçiminde genel bir adlandırma yapmak ve aynı işareti (aynı ses değerini) taşıyan fakat aynı anlamı taşımayan hal eklerini bu başlıklar altında toplamak, örneklendirmek, tanım ile örnek arasında tenakuz yaratır ve tutarsızlığa yol açar.

“Doktor onları azarlarken, Korhan da, burnuna yediği yumruğun acısını çıkarmak için, Altay’a (hedef) bir yumruk attı”

“Sözü güzel söyleme sanatı olan belagata (konu) kendini kaptıran hatip, özellikle kendi sözlerine (aitlik), hayrandır.”

“Modern anlatıcı, bir kişide herkesi görmeye ve göstermeye çalışırken geleneksel anlatıcılar **dan** farklı olarak dili, çağrışım değerlerini hesaba katarak kullanır.”

“İşçi işyerinden kaynaklanan hastalık dolayısıyla iş akdini feshedip işinden ayrılırsa kıdem tazminatı alabilir.”

cümlelerinde kelime veya kelime grupları “-e” hal ekini almakla birlikte yönelme ve yaklaşma, “-de” ekini almakla birlikte bulunma ya “-da “den” ekini almakla birlikte yaklaşma bildirmez. Burada bildirilenler “-e, -de ve -den” halinin aktardığı anlamdan farklı olarak kazandığı -e hali için hedef konu, aitlik, gaye; -de hali için hedef; -den hali için kaynak, menşe gibi çok hususî anlamlardır.

Bunun yanında “-e”, ekine daha başlangıçta yönelme-yaklaşma; “-de” ekine bulunma; “-den” ekine ayrılma-uzaklaşma-çıkma gibi anlamlarından birisi esas alınarak bir ad verilmesi durumunda dilbilgisel çözümleme yani “teşrih”, şekille yapılmış olur. Halbuki çözümleme şekilden çok anlamla, işlevden çok görevle ilgilidir. Görev ise bir kelimenin, ekin ya da dil birliğinin cümlede oynadığı rol, taşıdığı ya da aktardığı anlam demektir ve görev varlığın yapısına karşışmış mündemiç (deney içinde kalan)yöntemle belirlenir. Bu itibarla hal eklerinin ifadesinde izlenmesi gereken yol "görevsel şekilbilgisi" (Fr.. functional morphology)nden yararlanarak önce “-e” hali, “-de” hali, “-den” hali gibi adlarla morfemik

yani gözle görülür şeklini ortaya koymak, daha sonra diziliş sırası (taxeme), vurgu yeri (toneme), ses süresi(chroneme: uzunluk kısalık) gibi farklardan yararlanarak dilde şekle bağlı olmayan “ ayrılma”, “çıkma”, “uzaklaşma” gibi türlü görevlerini düzenli bir biçimde ve örnekleriyle göstermektir (Dilaçar, 1971: 95, 134).

Buna göre hal ekleri ile ilgili çözümleninin:

I- 1.basamağı “anlamalı basamak” ı onun “-e, -de, -den hal eklerinden birisi” olması

bu basamak “üstel gösterim” (exponential notation)in olduğu ve çözümleninin başladığı basamaktır.

II. 2. basamağı “-e, -de, -den hal eklerinin ismi hangi kelimeye (ismi isme, ismi fiile veya ismi edata) bağladığının belirlenmesi

III 3. basamağı “-e, -de, -den hal eklerinin işletme eki(çekim eki) veya yapım eki olarak kullanıldığının gösterilmesi

IV. 4. basamağı “-e, -de, -den hal eklerinin bulunduğu dil birliklerinin bağlamdan hareketle görevlerinin söylenmesi lazımdır. Buna göre

“Sözü güzel söyleme sanatı olan belagata **(1)** kendini kaptıran hatip, özellikle kendi sözlerine **(2)**, hayrandır.” Cümlesindeki kullanımından hareketle:

işlevsel olarak “-e hal eki”

görevsel(anlamsal) olarak (1) numaralı örnek için “konu” hali; (2) numaralı örnek için “aitlik” hali demek gerekir.

Dilin genel geçer kuralları ve kabulleri esas alınarak, ölçülebilir ve sınanabilir özellikler taşıyan ölçümlenme modelleri ile Türkiye Türkçesi grameri basamak sistemine göre incelenebilmekte ve üzerinde doğru ve tutarlı değerlendirmeler yapılabilmektedir. Aynı şekilde basamaklar es geçilip atlandığında dil birlikleri arasında ve nasıl bir bağlantı kurulduğu belli olmadığı için üzerinde doğru ve tutarlı değerlendirmeler yapılamamaktadır. Bu bakış açısına göre hal ekleri ile ilgili kullanımlarda dilbilgisel bağımlı biçimbirim olarak hal eklerinin hangi kelimeleri (kelime veya kelime grubunu)hangi kelimelere (kelime veya kelime grubuna)bağladığı ve bağlanma ile cümleye hangi anlamları kazandırdığı belli olmamakta, hal eklerinin işlev ve görevi ve öğrenme ve öğretme safhaları belirsiz kalmakta, böylece anlamayı ve anlaşılmayı engelleyen çeşitli “kör nokta”lar oluşmaktadır.

Örnek 1. “Serebral Palsili çocuğu olan ebeveynler, çocuğun davranışlarını kontrol etme ve ona bazı davranışları öğretme konusunda bilgiye, çocuğun öğretmeni ya da terapisti ile konuşmaya ayrıca kendisine zaman ayırma konusunda desteğe gereksinim duymakta ve SP’li çocukları için Ashley Tedavisini onaylamaktadır.”

Örnek 2. “Ahmet Haşim’in zengin çağrışım ve estetik bir zevkle yazdığı şiirlerinDE Fecr-i Ati’ye mahsus duygusallığı ve içine kapanıklığı kolayca görebilirsiniz.”

(Nitekim öğrencilere sorulan ve cevaplandırılması istenen örnek 1 ve 2 üzerindeki sorularla ilgili uygulamada 437 öğrenciden tam doğru tanıt ve yanıt alınamamıştır.)

Hal eklerinin kullanımları ile ilgili gözlemler; **mukayese, gruplama, açıklama ve sınıflandırma gibi çözümlenme sürecine uygun** tüm sınamalar özellikle “-e, -de, -den” eklerinin işlev ve görevleri ile ilgili bilgilerin net olmadığını; biçimlendirme ve yetiştirmeye yönelik (formatif) ve program hedeflerine yönelik (summatif)

değerlendirmelerde “-e, -de, -den” eklerinin hangi kelime ve öbekler arasında ve nasıl bir münasebet kurduğunun tam olarak kavranılmadığını göstermektedir.

Ayrıca:

“bir ekin, köklerin ses durumlarına göre birden fazla şekli olabilir.”

Cümlesinde bulunan isim çekim eklerinin işlevi ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez? Biçimindeki bir çoktan seçmeli soruda:

A -in(ilgi eki) bir ek ismini, -i iyelik ekini almış olan birden fazla şekil ismine bağlamıştır.

B **köklerin ses durumlarına göre birden fazla şekil** ismine (sıfat tamlamasına) bağlanan -i iyelik eki, iyelik grubunun tamlanan kısmını(iyelik kısmını) oluşturmuştur.

C -a durum eki köklerin ses durumları ismini, göre edatına bağlamış; köklerin ses durumlarına göre edat grubu da temel cümle zarfını yapmıştır.

D cümlede “bir ekin birden fazla şekli ve köklerin ses durumları” olmak üzere [(isim+ilgi) ve (isim+iyelik)] biçiminde iki ayrı iyelik grubu (isim tamlaması) vardır.

E köklerin ses durumlarına göre edat grubu, dil ve ifade yönünden yanlış olduğu için **köklerDEKİ sesLERİN** durumlarına göre biçiminde düzeltilmesi gerekir.

veya

“ Türkçedeki eklerin ünlü uyumu kurallarına tâbi olduğu devre Türkiye Türkçesidir.”

cümlesindeki hal eklerinin işlevi ile ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır? Biçimindeki çoktan seçmeli başka bir soruda:

A -e hal eki, ünlü uyumu kuralları ismine gelerek onu tâbi ol- fiiline bağlamıştır.

B Türkçedeki eklerin tâbi olduğu [(isim+ilgi) ve (isim+iyelik)] biçiminde iyelik grubu’dur

C -lar çokluk eki kural ismini çoğul yapmıştır.

D -in ilgi eki, Türkçedeki ekler ismini tâbi olduğu ismine bağlamıştır.

E Türk-çe-si-Ø-dir yüklemdeki Ø, i ek fiilini karşılayan sıfır biçimbirimidir.

-e hal eki doğrudan yönelme ve yaklaşma eki olarak kabul edilmekte, isimleri fiillere ve isimleri edatlara bağlama görevi bulunan “-e hal eki”nin, hangi ismi hangi kelimeye (isim, edat ve fiile) bağladığı ve bağlanma sırasında cümleye nasıl bir anlam kattığı gösterilememektedir. **437 öğrenci** üzerinde çoktan seçmeli olarak yapılan bu uygulamada öğrencilerden tamamının örneklerdeki hal eklerini görevlerinden(anlamlarından) hareketle adlandıramadığı, bütün şıkları tek tek doğru olarak irdeleyemediği, bilhassa eklerin ulandığı kelime veya kelime grubunu doğru olarak gösteremediği tespit edilmiştir. Bu durum dil sistemindeki parçaların birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde olduğunun ve dil birliklerinin veya öğelerin birbiri ile ne şekilde ilişki kurduğunun kavranıl(a)madığını ortaya koymaktadır.

Doğrudan doğruya ekin görevlerinden(anlamlarından) birisi esas alınarak yapılan ve bilgi ve düşünce bakımından çelişkili ve ikircikli olan kullanımlarda, konu ile ilgili örnekler arttıkça ve hal ekli cümle kombinasyonları çeşitlendikçe eklerin işlev ve görevleri farklı olasılıklı, fakat aynı yanlış bilgilerle izaha çalışılmakta; benzer bağıntı kuramama, bağlaşıklık ve bağdaşıklık oluşturamama ve bağdaştırma yapamama hataları

sürdürülmektedir. İstatistikî olarak üzerinde ölçümlene yapılmamış ancak sınamalı olarak tespit edilmiş bu husus, dil öğretiminin önünde önemli bir sorun olarak durmaktadır. **Bu sebeple “anamlı basamak yitimi”nin bariz olduğu bu ve benzeri kullanımlarda önce işlevsel özelliğinden yararlanarak ekin hangi hal eki olduğunun, akabinde görev özelliğinden yararlanılarak cümleye hangi anlamı kazandırdığının söylenmesi gerekir.** Aksi halde her “-e” eki almış kullanıma yaklaşma-yönelme “-de” eki almış kullanıma bulunma, “-den” eki almış kullanıma ayrılma-çıkma veya uzaklaşma denecek; böylece ekin cümle içerisinde oynadığı rol kavranılmayacak, taşıdığı ve içerdiği anlamı “görevi” anlaşılmayacak, düşüncenin bireşime dönüşmüş tasarım ve imgelemesi ile ilgili kavram ve kavramlaştırma “aforiba” yanlışları yapılmaya devam edilecektir.

“Anamlı basamak yitimi”nin yapıldığı bir diğer dil birliği de iyelik gruplarının 3. şahsını teşmil olan isim tamlamalarıdır. İsim tamlamaları, iyelik grupları ile aynı eklerle yapılmış kuruluşları bakımından ortaklıkları ve dilbilgisel açıdan benzerlikleri bulunan kelime gruplarıdır. Bununla birlikte iyelik grupları ile isim tamlamaları arasında grupların oluşmasını ve biçimlenmesini etkileyen daraltılmış ve sınırlandırılmış koşul ve konum; şahısların varlıklarla ilişkisine bağlı olarak dile kazandırdığı mana ve ifade farklılıkları vardır. Buna göre iyelik grupları “sahip olma” ile sınırlı bir anlam taşıırken, isim tamlamaları “kaynak, yer, menşe, araç, amaç, sahiplik, aitlik” gibi nispeten daha kapsamlı bir anlam taşır (Üstünova, 2005: 425).

İyelik grupları 1.2.3. şahıs zamirleri ile yapılır ve sadece “kişi” şahıs kadrosu ile grup oluşturabilirken, isim tamlamaları 3.şahıslarla sınırlı kalmak kaydıyla hem “kişi” ve hem “varlık” şahıs kadrosu ile grup oluşturabilir.

Aynı şekilde iyelik gruplarında tamlayan zamir görevini üstlenmiş temsil ve işaret ismi alırken İsim tamlamaları 3. Şahıslarında olmak ve kullanılmak kaydıyla hem şahıs zamiri ve hem asıl isim alır.

İyelik gruplarının sadece zamirlerle kurulması işlev ve görevini “anlamını” daraltır ve iyelik gruplarını şahıs yönünden mahcur ve limitli dil birlikleri yapar. Bu durumda iki kelimedenden meydana gelen ve ikili sistem oluşturan iyelik gruplarında

1. ve 2. Şahıs “kişi” yönünden sonsuz ve sınırsız

yani

isim+ilgi kısmı 1. ve 2. Şahıs “kişi”larda ± 1 ; isim+iye $\pm \infty$ iken,

isim tamlamalarında 1. Ve 2. şahıs(kişi) yönünden hem isim+ilgi kısmı hem isim+iye kısmı boş kümedir ve isim tamlamalarının 1. ve 2. şahsa göre karşılığı ve ikili sistemi yoktur.

Bununla birlikte aralarındaki bağıntı, bağlantı ve ilişkiye “korelasyona” bağlı olarak 3. şahıs iyelik grupları ile isim tamlamalarını birbirinden kesin olarak ayırmak ve ayırmak mümkün değildir. İyelik grupları ve isim tamlamaları birbiri ile ve isim tamlamaları kendisi içinde bir değerlendirmeye tabi tutulup karşılaştırılırken, şahıs kadrosu ve isimlerin teklik ve çokluk hali göz önünde bulundurulur. Dilde konuşan ve dinleyen şahıslar temsil ettikleri ve karşıladıkları şahıslarla “sınırlandırılmış” bir anlam ilişkisi kurar. Bu ilişkide sahiplik tek bir şahıs(kişi/birey-fert) üzerinde toplanarak anlamsal fark yaratırken adı geçen şahıslar canlı cansız bütün varlıkları karşılar, temsil ve işaret eder; böylece hem yapı hem anlam bakımından fark yaratırlar. Böyle bir durumda 3. Şahıs sonsuz ve sınırsız olur. 3. şahsın sonsuz ve sınırsız olması 3. şahıs ile karşılanacak varlıkların hem kendilerinin hem de birbiri ile kurdukları ilişkilerin sonsuz ve sınırsız olmasını doğurur.

İki ismin birbirine bağlanması ve aralarında iyelik, nispet ve ihsasın sağlanması ile oluşan isim tamlamaları iyelik gruplarından ayrılır ve iyelik gruplarına bağlı olarak tamamlanmamış bir belirlilik taşır. Bu belirlilik, dil birliklerinin oluşturduğu evreni temsil eden ve üzerinde değerlendirme yapılabilen anlamsal “alt eşik” ve “üst sınır” değer aralığında yani “integrand”da bulunması ile ilgili limitli bir belirliliktir. Bu sebeple

“serin hülyasıyla çeşmelerinin / başındayım sanki bir mucizenin”

biçimindeki belirtili isim tamlaması, kavramların yerleştirildiği “kapsam sınır durumu”na ve kavramların açık-örtük, doğrudan-dolaylı bileşenlerini gösteren “içerim sınır durumu”na göre az veya çok belirsizlikler de taşır. “Duraksamalı” olan ve belirli olmak için birtakım “ön bilgiler”i zorunlu kılan bu belirsizlikler örtük-sezgisel dildeki eksiltili biçimlerin “Ø” yüzey yapıya çıkarılması ve grubun yeniden yazılması ile belirli hale getirilebilir.

“(Bursa“Ø”) çeşmelerinin serin hülyasıyla sanki bir mucizenin başındayım.”

Bu sayede örtük-sezgisel dilde kalan ve ancak derin yapıda görülebilen bir çok eksiltili yapı ortaya konmuş olur.

İyelik grupları isim tamlamalarını kapsayan dışlamı geniş bir konumdadır. Bu itibarla iyelik grubundan isim tamlamasına giden süreçte ilk basamak, iyelik grubu basamağıdır. Buna göre isim tamlamalarını oluşturan dil birliklerinin

I- 1.basamağı “Anamlı basamak”ı “iyelik grubu olması

bu basamak “üstel gösterim” (exponential notation)in olduğu ve çözümlemenin başladığı basamaktır.

II. 2. basamağı iyelik grubunun üçüncü şahsa teşmil olması ve üçüncü şahsı karşılaması. Bu basamak iyelik grubunun isim tamlaması olduğunu gösterir.

III. 3. Basamak isim tamlamasının belirtili veya belirtisiz *tamlama* olduğunun tespit edildiği basamaktır.

3. basamağı tayin eden iyelik grubunda “tamlayan”ın yani “isim+ilgi”nin olması değil, ilgi ekinin yazıda açıktan gösterilip gösterilmemesidir.

İlgi ekleri yazıda açıktan görülür veya gösterilir ya da görülmez veya gösterilmez, ancak her koşulda ismin yanında vardır. **İsim tamlamasını belirleyen onun öncelikle iyelik grubu olmasıdır. Çünkü 2. ve 3. basamağın varlığını aldığı ek değil, 1. basamaktaki konumu (iyelik grubu olup olmaması) belirlemektedir, yani kelime grubunun isim tamlaması olup olmadığı 1. basamaktaki kullanımı ile ortaya çıkmaktadır.** 1. Basamakta iyelik grubu varsa isim tamlaması vardır, iyelik grubu yoksa isim tamlaması da yoktur. Bu sebeple “belirtili isim tamlaması ile belirtisiz isim tamlaması arasındaki fark belirtili isim tamlamasının ilgi eki alması, belirtisiz isim tamlamasının ilgi eki almamasıdır.” biçimindeki bir kabul zihni anlamda boşluk yaratan ve kavramlaştırmayı engelleyen bir bakış ve yaklaşımdır. Çünkü her iki tamlamanın da kuruluş biçimi aynıdır. Her iki tamlamada önce isim tamlaması, isim tamlaması olmadan önce de iyelik grubu oluşturmuştur. Dolayısıyla her ikisi de başlangıçta birer iyelik grubudur. İsim tamlaması olmaları daha sonradır. Bu durumda belirtili isim tamlamaları ile belirtisiz isim tamlamaları arasında değil, isim tamlamaları ile iyelik grupları arasında bir fark aranmalıdır. İyelik grupları ile isim tamlamaları arasında da konuşan, dinleyen ve adı geçen şahıslara gelip gelmeme, şahısları karşılayıp karşılamama gibi “temsil dışında” yapısal bir fark yoktur. Her ikisi de iyelik sistemi içinde oluşmuştur, ancak iyelik grupları 1.2.3. şahsı temsil eder ve karşılarken isim tamlamaları sadece 3. şahsı temsil eder ve karşılar. **İsim tamlamalarında iyelik grubundan farklı olarak ilgi ekinin yazıda**

açıktan görülmemesi veya gösterilmemesi biçiminde bir fark oluşur. Bu durum yapısal bir eksiklik değildir, anlamla ilgili bir ayırtıdır. Anlamla ilgili ayırtı ise söylediğimiz, işaret ettiğimiz ismin sahibinin belli olmaması veya söylenmek gösterilmek istenmemesi gibi bir belirsizlik ve müphemiyettir. Bu belirsizlik ve müphemiyet ancak ilgi ekinin yazıda açıktan yazılmaması, işaretlenmemesi gibi yapısal bir formatta ortaya çıkar. Yoksa hem iyelik grupları hem belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları için {isim+ ilgi}+(isim+iyelik} biçimindeki yapı her zaman mevcuttur. Bu yapı olmazsa iyelik grubu, iyelik grubu olmazsa isim tamlaması ve isim tamlaması olmazsa belirtili ve belirtisiz isim tamlaması olmaz ve oluşmaz. Bu perspektiften bakıldığı zaman belirtili veya belirtisiz isim tamlaması denilen yapının daha ilk basamaktan itibaren iyelik grubu olduğu ve iyelik gruplarının da oluşma ve biçimlenmelerinin isim tamlamaları ile aynı olduğu görülür.

Güncel ve edimsel kullanımlarının tutarsızlıklar gösterdiği, bakış açılarının çelişkiler taşıdığı bir başka “anamlı basamak yitimi” de “-dır” koşacıdır. İsimlerin fiilleştirilip geniş zamana göre çekimlenmeleri sırasında konuya gramer anlayışı ve dil mantığı açısından değil, olası varsayımlardan hareketle yapılan yaklaşımlar gerek “i-“ fiili gerek “tur-“fiili ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmasına, ileri sürülen görüşler üzerinden yer yer “fiillerin etimolojileri ve etiyolojileri” ile çelişen değerlendirmeler yapılmasına sebep olmaktadır. Öyleki değerlendirmelerde isimlerin *geniş zaman* 1.ve 2. şahıslarının er-fiilinin geniş zamanından üçüncü şahıslarının tur- > dur- fiilinden (Ergin, 1997: 316) veya 1. ve 2. şahıs eklerinin zamirlerden, 3. şahıs ekinin dur- fiilinden gelişmiş olduğu bilgisi (Timurtaş, 1994: 360) ileri sürülmekte, buna bağlı olarak aynı ismin yüklemleşmesi (1. ve 2. şahıslarda) i- fiili ile (3. şahıslarda) turur fiilinin ekleşmiş biçimi “-dır” ile yapılmaktadır.

Yaygın olarak bildirme eki veya koşacı olarak adlandırılan ve fonolojik seviyede ek, morfolojik seviyede kelime sayılan “-dır” bildirme enklitiği (Erdal, 2000: 41) 1949’da yayımlanan *Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde*: “Yüklemi özneye bağlayan (koşan) kelime: “Ev büyüktür”, “Ev yeni idi” sözlerinde “-dir” ve idi birer koşaktır.” denilerek yapıyı gösteren ve işlevi esas alan bir yaklaşım içinde izah edilmiş, bu gösterimde “-dır”, İ- fiili ve di’li geçmiş zaman ekinin oluşan “idi” ile eşlenik tutulmuştur. 1972’de yayımlanan Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü’nde ise tanım değiştirilmiş: “Başlı başına anlam taşımayan, birlikte kullanıldığı sözcüğe olumluluk veya olumsuzluk, sürerlik, kesinlik, kuvvetli ihtimal kavramları veren “-dır” eki veya “değil” sözcüğü (bk. bildirme koşacı ve olumsuzluk koşacı)” formuyla görevi “anlamı” esas alan bir yaklaşım içinde izah edilmiştir.

Değişik kaynaklarda da rastlanan bu ve benzeri bakış ve değerlendirmeler, ileri sürülen görüş ve önermeler, isimlerin fiilleştirilmesi ve yüklem gibi kullanılmasında biri işlevsel “i-”, diğeri görevsel “anlamsal” boyutu olan “-dır” gibi birbirinden farklı iki ayrı fiili bir araya getirmekte ve bu iki fiilin nasıl olup da aynı kelimedeki ve dilbilimsel olarak üzerinde karşılıklı yer değiştirmelerin yapıldığı öbekte (*seçme ekseninin olduğu yerde*) ve üzerinde biçimbirimlere ayırma, parçalama işleminin yapıldığı grupta (*sıralama bağıntılarının olduğu yerde*) eşlenik olarak kullanıldığı sorusunu yanıtızsız bırakmaktadır.

Diğer taraftan Eski Türkçe dönemindeki er- fiilinin yardımcı fiil olarak geniş zaman çekimi bugünkü Türkiye Türkçesine

men erür men: (benim),

sen erür sen: (sensin),

ol erür ol: (odur),

biz erür biz: (biziz),

siz erür siz: (sizsiniz),

olar erür-ler(olar): (onlardır) (Ergin, 1997: 316).

biçiminde aktarılmakta ve bu aktarımda fonetik herhangi bir işareti olmayan ve 3. şahıs teklik ve çokluk şahıs ile herhangi bir ortak özelliği bulunmayan “-dır” koşacı, “o-dur ve onlardır” biçiminde ve şahıs basamağında(kategorisinde) gösterilmektedir.

Doğal gelişme sonucu bir ünlünün diğer bir ünlüye (geniş > dar, yuvarlak > düz) ve doğal gelişme sonucu bir ünsüzün diğer bir ünsüze (patlayıcı > sızıcı, ötümsüz > ötümlü, katı > akıcı) dönüşmesinin örneği “i-” fiilinin;

(Etç. er- > ir- > iø- > +øø-ek fil): “ø-”

veya

hece yutumu- benzer hecelerden birinin yok olması “haploloji”, ünlü düşmesi, kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık bakımından sıra değiştirmenin örneği “yori-” fiilinin;

(Etç. kel-i+yori-r > gel-i+yorø-ø = geliyor): “-yor”

biçimindeki gelişimi belli iken ve dilbilgiselleşmesi süreci takip edilebilirken “turur” fiilinden enklitikleştiği veya ekleştiği kabul edilen “-dır” koşacının şahıs eki olması ile ilgili gelişim takip edilememektedir. **Bu sebeple fonolojik herhangi bir ses olayının olmadığı, fonetikleşme emaresinin bulunmadığı ve gelişim aşamalarının takip edilemediği “-dır”ın şahıs öbeğinde gösterilmesi ve 3. şahıs basamağında ve şahıs eki gibi kullanılması “-dır” ile ilgili bilgilerin ve yaklaşımların doğruluğunu tartışılır kılmaktadır.**

Bu kullanımlarda 3. şahsın “-dır” biçimini alması için tıpkı “er-” ve “yori-” fiilinde olduğu gibi “ol erür ol ” dil birliğinde de “-dır” karşılığını verecek “-turur” biçiminin bulunması, buna bağlı olarak “turur”u “-dır”a dönüştürecek hece yitimi(haploloji), doğal gelişme sonucu bir ünsüzün diğer bir ünsüze (patlayıcı > sızıcı , ötümsüz > ötümlü, katı > akıcı) tonsuz “t” sesini tonlu “d” ye dönüştürecek tonlulaşma (t > d) ve ilk veya tek sesi yuvarlak-dar olan ünlüyü düz-dar yapacak darlaşma (u, ü > ı, i,) gibi fonolojik olayların ve kelimededen eke gidecek bir “dilbilgiselleşme süreci”nin olması gerekir. Halbuki bu süreçte “-dır”ın gelişimini tanımlayacak ve “dır”ı dizimsel ilişkilerde şahıs kategorisinde, dizisel ilişkilerde şahıs öbeğinde gösterecek hiçbir emare, iz, ipucu ve gösterge yoktur.

Türkçede fiil çekimlerinde şahıs eki yalnız şahıs, şekil-zaman eki ise hem şekil-zaman ve hem şahıs ifade ettiği için üçüncü şahıslar Eski Türkçeden itibaren “*daima*” eksiz kullanılmıştır. Bunun yanında Eski Türkçede bir isim cümlesinin bildirme eki “copula” alması zaruri değildir, çünkü Türkçede henüz şahıs ve işaret zamiriyle (3. şahıs kalıntıları “*inçä: böyle*”, “*inçip: fakat*”, “*inçak: ?*” “*ııaru: bura*”, “*sııar: taraf*”) eş olan bildirme ekleri şahıs ifadesi için kafi gelir. **Kim sän** “kimsin?” **mäniı ol** “benim(dir)” örneklerden de anlaşılacağı üzere bildirme eklerinin ise bilhassa şimdiki zamanda ve 3. şahısta sık sık düştüğü görülür. “**Käntu budunum** ‘kendi milletim’, ilim amtı kanı ‘yurdum şimdi nerede’ (Gabain, 1979: 53). Batı Türkçesinde de “gâib” konumundaki üçüncü şahısların eksiz olduğu isim fiilinin geniş zaman kipi ekleşirken aynı şekilde fiil kökü ile şekil ve zaman ekinin düşerek geriye şahıs eklerinin kaldığı ve şahıs eklerinin düşen kök ve şekil ve zaman eklerinin mânâ ve fonksiyonunu üzerine aldıkları bilinmekte, bu gelişim üzerinde mutabık kalınmaktadır.

Bununla birlikte eklerin isimlere ve isim şekillerine gelerek onları fiilleştirmeleri bugün:

“yörün-um “yörün-sun yörün-dur yörün-uz yörün-sunuz yörün-durlar”

biçiminde verilmekte (Ergin, 1997: 316), Türkçede 3. şahıslar ekli ve “-dır” koşacı da şahıs eki olmadığı halde, “-dır” şahıs paradigmasında gösterilmekte ve *şahıs eki gibi* kullanılmaktadır. Türkçenin bütün dönemlerinde fiil çekimlenir ve isimler yüklemleştirilirken 3 . şahıs eksiz “Ø” olarak kullanıldığına göre “-dır”ın 3. şahsa karşılık gelmesi ve 3. şahıs karşılması söz konusu olmamalıdır. Bu itibarla “ 3. şahısları adı geçen” olarak her zaman “Ø” kabul etmeli ve “-dır” ile ilgili izah ve açıklamaları, değerlendirme ve bilgilendirmeleri buna göre yapmalıdır.

Bu kullanımlarda zorunlu öge konumundaki şahıs ile seçimlik öge konumundaki bildirmenin aynı satır ve sütunda, dilbilimsel ifadeyle aynı sıralama ve seçme ekseninde gösterilmesi dilsel bir garâbetdir. Bildirmenin yeri şahıstan sonradır ve bildirme bu kullanılışı ile yapısal bir işlev değil, anlamsal bir görev üstlenmekte; ulandığı-eklendiği yüklemleştirilmiş isme ancak “kesinlik olasılık, kuvvetlendirme” gibi anlamlar katmaktadır. Bu itibarla “-dır” koşacının şahıs kategorisinde gösterilmesi “anlamalı basamak yitimi”nin yapıldığı bir safhadır.

İsim cümlelerinde ismin İ- fiili ile çekimlenip yüklem gibi kullanılması sırasında da:

İsim Kökü+yapım eki+İ fiili+ zaman eki+şahıs eki+bildirme eki

biçiminde gerçekleşen bir konfigürasyonda (konbiçimde):

(ben) akıllı Ø - im

(sen) akıllı Ø - sın

(o / o) akıllı Ø dır

biçiminde bir çekimleme yapılırken “dır”ın

“akıllıdır = akıllı+Ø(İ-fiili)+dır(tur-ur fiili)”

gibi bir yapılandırma içinde olması ve yapılaştırmada oluşması dil mantığı ve sentagması açısından mümkün görünmemekte ve kendisi içinde de tutarlılık göstermemektedir. Fiil olma ve yüklem gibi kullanılmanın şartları ve biçimbirimlerin bulunma ve ulanma sıraları göz önüne alındığında:

“akıllı” isminin önce zorunlu öge konumundaki imek fiilini (isim fiili, cevher fiili) alması ve fiil gibi kullanılabilecek konuma gelmesi, daha sonra zaman ekini (örneklem için geniş zaman ve/veya şimdiki zaman) arkasından şahıs ekini, en sonra seçimlik öge konumundaki bildirmeyi alması ve **[(şahıs)+isim +İ- fiili+ geniş zaman eki+şahıs eki+bildirme eki]** biçiminde çekimlenmesi gerekir.

İsim fiili geniş zaman çekimi

↑ seçme eksenini-dizimsel ilişkiler-öbeklendirme	sıralama eksenini dizimsel ilişkiler-gruplandırma →					
	şahıs	isim	İ-(er-)fiili	zaman ve veya şekil eki (geniş veya şimdiki) zaman	şahıs eki	bildirme
(ben)	akıllı	Ø	Ø	Ø	im	Ø
(sen)	akıllı	Ø	Ø	Ø	sın	Ø
(o)	akıllı	Ø	Ø	Ø	Ø	dır
(biz)	akıllı	Ø	Ø	Ø	ız	Ø
(siz)	akıllı	Ø	Ø	Ø	sınız	Ø
(onlar)	akıllı	Ø	Ø	Ø	Ø	dırlar

Cümlelerin öznesi ile fiili arasında bağlantı kuran ve özne ile tümleci birleştiren Arap nahvinde edât-ı haber: “rabîta”, İngilizcede “to be” fiili: copula”, Fransızca’da “etre” ve almanca’da “sein” fiili karşılığındaki “-dır” koşacı, isim cümlelerinde ve fiil cümlelerinin mişli geçmiş ve gelecek zaman 3. şahıslarında cümleye süreklilik, kesinlik, olasılık anlamları katar. Bugünkü Güneybatı Oğuz Türk lehçelerinde ise farklı işlev ve görevlerle ortaya çıkar ve yaygın anlamları yanında başka anlamlar da ifade eder. “-Dır” koşacı Bugünkü Türkmen Türkçesinde *hem* asıl fiil hem yardımcı fiil olarak kullanılmakta ve “-p duur” biçimi ile sürekli şimdiki zaman, “-pdır/-pdır” biçimi ile “-miş”li geçmiş zaman” ve isim+dır+şahıs eki biçimi ile isimlerin şimdiki zamanını yapmaktadır. “-Dır” Türkmen Türkçesinde bir taraftan fiilleştirme ile ilgili işlev görürken diğer taraftan çeşitli anlamlar kazanarak başka biçimbirimlere karşılık gelen bir görev(anlam) içinde kullanılır. Söz gelimi Tarihi metinlerdeki Farsça “u” bağlacının süreç içerisinde anlam yükünü “-dır” üzerine bırakarak erimesi ile “-dır”, “ve” anlamını kazanarak bildirme işlevini kaybeder “Ol dövrlerde çöl obalarının köpüsün”de radiodur elektrik cihazları yokdı” (İlker, 2003: 119, 122). “-Dır” koşacının benzer görev ve işlev kazanmasının veya “-dır” a böyle bir görev ve işlev yüklenmesinin başka bir yansıması da Azeri Türkçesinde görülür. Türkiye Türkçesinin etkisi ile yazı dilinde “r”nin koruyuculuğu devam ettirildiği gibi, Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde ve bilhassa halk ağzında ekin son ünsüzü “r”nin düşürüldüğü ve isim cümlelerinin di’li geçmiş çekiminde olduğu gibi “görülen, şahit olunan zaman karşılıklarında “Çoxları İran’da subaydı “bekârdır” (OS-16), bir neçesi gızdı onların, neçesi oğlan (OS-31), ay ne gözəl gâydadı şal sallamağ (Ş-37)” kullanıldığı görülür (Sarıkaya, 2001: 291).

“-Dır” Eski Türkçenin Göktürk döneminde gerçek işlevinde, Uygur döneminde yardımcı fiil; Karahanlı Döneminde zarf fiille genişletilmiş birleşik fiil, Harezmi ve Eski Kıpçak Türkçesinde enklitik olarak olarak (Küçük, 2010:73), Dede Korkut Kitabı’nda kalkmak; beklemek, durmak; yığılmak, birikmek anlamlarıyla ve -I tur-, İp tur-, -A tur-, dI tur-biçimlerinde tasvir fiili göreviyle kullanılmıştır (Akar, 2008: 5). “-Dır” koşacı yapma gibi bir işlev değil, bildirme gibi bir görev(anlam) taşır. Aynı şekilde zaman eki ve şahıs eki ile denklik bağlantısı da oluşturamaz. Ancak **“İsim +İ(imek fiili)+ zaman eki+şahıs eki”** biçimindeki bir dizilişte şahıs ekinden sonraki kategoride veya taksonda yer alır, dolayısıyla ismi fiilleştiren ve ismin yüklem gibi kullanılmasını sağlayan bildirme koşacı “-dır” değildir. İsim daha önceki basamakta “İ-” fiilini alarak yüklemleşmiştir. Hareket kiplerini yapan ve fiil kök ve gövdelerini nesnelere fiil vazifesi ile bağlayan zaman ve nesnelere faaliyetlerini, oluş ve kılışlarını ifade eden şahıs, bu yüklemleşmenin zamanını ve şahsını göstermektedir. “-Dır” ise şahıs ekinden sonra gelen ve ulandığı yüklem kesinlik, olasılık ve kuvvetlendirme başta olmak üzere özdeşlik, aidiyet ve nitelik anlamları kazandıran morfemik bir biçimbirimdir. Türkçede 3. şahıs başlangıçtan beri hep eksiz olduğu için “3. şahıslara gelmesi bir boşluk doldurma, bir ikame etme sonucudur.

Arap nahvinde, isim cümlelerinde birinci isim “mübteda” ve mübtedanın durumunu açıklayan ve sıfat olarak kullanılmasını sağlayan ikinci isim “haber”in her ikisinin de belirli isim olarak geldiği durumlarda ikilinin sıfat tamlaması şeklinde anlaşılması olasılığına karşılık aralarına zamirü’l fasl denen, mübteda ile uyumlu ve genellikle söze kendisiyle başlanan ya da لا) dan sonra gelen *merfû munfasıl* zamir girer. Zamirü’l-fasllar peşpeşe gelen iki belirli ismin arasında bulunarak isim cümlesinin sıfat tamlamasına karışmasını önlediği gibi müpteda ile haberin oluşturduğu yapının cümle olduğunu gösterir ve cümlelerin anlamını pekiştirme işlevi görür (fasiharapca, 2017). İsim cümlelerinde şahısla birlikte kullanılan ve isim cümlesinin yüklemine oluşturan belirli isim veya vasıf ismi, Arap nahvinde sıfat tamlaması-cümle ayrımı yaptığı gibi; Batı dilbiliminde de Zellig Harris’in Dönüşüm Dilbilgisinde saptadığı dokuz dönüşüm türünden “sıfat dönüşümü” nü verir ve “çocuk akıllı(dır): akıllı çocuk”, “millet

çalışkan(dır) çalışkan millet” gibi bir konfügrasyonda ortaya çıkar. Bu kullanımlarda “Akıllı çocuk ve çalışkan millet” birer sıfat tamlaması iken çocuk akıllı(dır) ve millet çalışkan(dır)” birer cümledir. Ancak kullanımlardaki “-dır” ihtiyaridir. Olması şart değildir olur ve kullanılırsa cümleye anlam ilintileri katar, cümlenin anlamını berkitirler.

“Dır” koşacı veya edat-ı haber Arap nahvinin etkisiyle gerek nahiv, gerek sarf-nahiv ve gerekse emsile kitaplarında karşılığını bulmuş; Osmanlı Türkçesinde bilhassa isim cümlelerinin kuruluşunda Mantık, Meani, Nahiv ve Mütakellimî Kelâmcılar tarafından müpteda adı verilen özne ögesini haber adı verilen yüklem ögesine bağlama işleviyle rabita olarak kullanılmıştır. “Dır” koşacı, Osmanlı Türkçesinde isim cümlelerinin yarattığı anlam çeşitliği ve zenginliğine bağlı olarak Eski Anadolu Türkçesinin (ilk Osmanlı Döneminden) itibaren yoğun olarak kullanılmış ve giderek yaygınlaşmıştır. Bu açıdan isim tabanlarına gelerek hem “dur” hem “durur” biçimiyle “Birdir ol birliğine şek yokdurur / Gerçi yanlış söyleyenler çokdurur (Vesiletün Necat)” ve bugünkü karşılığı ile kullanılan “-dır” koşacının yaygınlaşmasında Lars Johanson’un dile getirdiği dillerin etkileşmesinde, sosyal olarak üstün durumdaki bir dilin, yani baskın kodun öğelerinin sosyal olarak zayıf durumdaki dilin cümlesi çerçevesine, yani zayıf koda kopyalanması “kod kopyalama modeli” ile ‘verici dil’e ait unsurların ‘alıcı dil’e eklenmesi ile alıcı sisteminde benzerlerinin ortaya çıkması örnek oluşturması (Demir, 2017: 3) nın da etkisi olabilir. Bu itibarla Türkçedeki kullanılma sıklığı göz önünde bulundurulduğunda “dır” koşacının gelişimini bir yönüyle hakim dilin etkisindeki *örneksemeli böyle bir oluşumda* veya “kod kopyalama modeli”nde de aramak gerekir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Dil birlikleri arasında konum ve biçime göre ölçünün (bakışım) bulunması, çarpıklık (distortion) bulunmaması ve dil birliklerinin genel kabullerle oluşan dilbilgisel kurallara aykırılık taşımaması gerekir. **Karşılaştırma ve ayırım yapmaya yarayan ölçünlü düzgü ve ölçütlü norma göre dil birlikleri arasında kuralına uygun oluşturulmamış, kendi basamak değerinden başlamayan ve basamak değerine uygun sıra ve konumda kullanılmayan, işletilmeyen tüm dil birlikleri Türkçenin dilbilgisel düzeneğine ve bu düzeneğin diziliş ve kuruluş biçimine aykırıdır.** Varlık ile dil arasındaki doğrusal ilişkiyi *korelasyonu* bozan ve nedensellik içermeyen bu durum dil birliklerinin doğru kavranılmasını ve öğrenilmesini engeller. Dilbilgisel gösterimde dil birliklerinin gelişimi ile ilgili herhangi bir safha atlanır, dil birlikleri veya birliklerinin bir parçası (segmenti) kendi “anlamlı basamak” (significant digits) ında kullanıl(a)maz ya da dizim ve dizi içinde yanlış grup ve öbekte kullanılırsa, ait olduğu dil birliğinin “anlamlı basamak yitimi: *significance loss*” ne sebep olur. Türkçede hal eklerinden başlayarak nesneye kadar birçok dilbirliğinde rastlanan bu durum, dil birliklerinin şeklini ve türlü görevlerini düzenli biçimde ayırmayamaktan kaynaklanır. Cümlede nesne konumundaki dil birliğinin sırf kelime veya ekine bakılarak *belirtili veya belirtisiz* nesne olarak ayrımlanması; iyelik grubu tespit edilmeden isim tamlamasının, isim tamlaması tespit edilmeden belirtili veya belirtisiz isim tamlamasının söylenmesi; isim cümlelerinde yüklem konumundaki ismin, fiil işlevi kazandırılmadan ve fiillerin oluşumundaki sıra gözetilmeden yüklem gibi kullanılması; isim işletme eklerinin morfemik ad ve basamaklarından farklı olarak tek bir görevine “anlamına” göre adlandırılması ve nihayet zorunlu öğelerle seçimlik öğelerin kendi basamak değerlerinde kullanılmaması “anlamlı basamak yitimi” yapılan dil paradigmaları olarak ortaya çıkar.

Geleneksel ve biçimci dil bilgisinin fikri ve anlamı göz önünde bulundurmadan yalnız şekli yani “formel yapıyı” esas alan yaklaşımı zaman içinde dil birliklerinin oluşum ve gelişimlerini inandırıcı ve kanıtlayıcı biçimde açıklayamamış süreç içerisinde dil sistemindeki parçaların sistemi nasıl oluşturdukları ve birbirleriyle hangi ilişkileri kurdukları sorgulanmaya başlanmıştır. Sorgulama ile dil birlikleri, belirli ulamlara

ayrılarak ayırıcı nitelikleri bakımından “yeniden değerlendirilmiştir. Ögelerin konumunu, benzerlik ve farkını yaratan anlam ayırıcı özellikleri, veri çözümleme” anlayışı ile tahlil ve izaha çalışılmıştır. Dilin yaratıcı yönüne dayalı ve gelişim kuralları ile uyumlu olan bu tahlil ve izaha göre dil birlikleri arasında “yapma değil, gösterme gibi işlev ve yapısal olma değil, anlamsal olma gibi *mantıkî* öznelilik vardır. Bu itibarla dilsel gelişimi ve dilbilgisel değişimi gözeten çözümlenelerde mantıkî-lojik yaklaşımların esas alınması, görevsel şekilbilgisinden yararlanarak ögelerin gözle görülür morfemik şekillerinin ortaya konması ve açıklamalarda görevlerinin (anlamlarını) düzenli bir biçimde ve örnekleriyle gösterilmesi gerekir.

Bu bağlamda **dil birliklerinin oluşum ve gelişimleri ile ilgili mantıkî-lojik olmayan her türlü kullanım, dil birliklerinin gelişim ve değişim safhalarına karşılık gelen eklemeli dil dizisinde rassal bazı doğru karşılıklar “beklem” verse veya karşılıklara denk gelse de dilin bütünlüğü içinde ögelerle örnekler arasında uyumsuzluk yaratmakta ve dil birliklerinde “anamlı basamak yitimi”ne sebep olmaktadır.** Dil birliklerinde olgusal çelişiklik, koşutsuzluk, eksiklik, girişiklik ve biçimsel uyarısızlık gibi aykırı ve yanlış kullanımlara yol açan ve eşitsizlikler yaratan bu kullanımlar, diğer anlamın oluşmasını ve gerçekleşmesini engellemekte; anlamın göstergesi, öğrenme ile ilgili basamakları kaldırmakta ve analitik düşünme yollarını kapatarak dil kullanıcılarını kendisi içinde çelişen ve tutarlı olmayan bilgilere götürmektedir. Aynı durum, kavramlaştırma yanlışları “aporia: çıkmazlık-sözel çelişki” yaratarak dil birliklerinin kavranılmasını ve öğrenilmesini zorlaştırmakta ve engellemektedir.

Kaynakça

- Akar, Ali. (2008). Dede Korkut Kitabı'nda Tur- Fiili. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* .Volume 3/1 Winter 2008, s.1-5.
- Atalay, Besim. (1946). *Bergamalı Kadri Müyessiret-ül-Ulüm (Muyyasıratu-l-'Ulüm)*. (Tıpkıbasım, Çeviriyazılı Metin ve Dizin), İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boz, Erdoğan. (2007). Adın Yükleme Nesne Durumu ve Tümcenin Nesne Dil birlikleri Üzerine, On Object Of Noun And On Object Element Of Claus Doi Number :10.7827/TurkishStudies.57, 2/2 2007 sayfa 102-108)
- Dilaçar, Agop. (1971). Gramer Tanımı, Adı, kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve kapsamı. *TDAY Belleteri*. s.83-145
- Başkan, Özcan. (1967). *Lengüistik Metodu*. Çağlayan Kitabevi.İstanbul.
- Banguoğlu, Tahsin. (2000).*Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Benzer, Ahmet. (2012). Belirtili Ad Tamlamalarının Sahiplik (İyelik) Anlamı Possession (Possessive) Meaning In Determinative Noun Phrases. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C. 9 . s.20, s. 461-470.
- Börekcü Muhsine, Tepeli Yusuf(1996).“Tanık Buğra'nın Ömer Adlı Hikâyesinin Dil ve Üslup Açısından Tahlili”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi*. S.6, s.29-65, Erzurum.
- Demir, Nurettin. (2017). Popüler Dil Tartışmalarına Dil İlişkileri Açısından Bakış. turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/demir_populer.pdf
- Erdal, Marcel. (2000). “Clitics in Turkish”, *Studies on Turkish and Turkic 55 La Enklitiği ve Türkçede Bir “Pekiştirme Enklitiği” Teorisi Languages, Proceedings of the Ninth International Conference on Turkish Linguistics, Lincoln College, Oxford, August 12-14, 1998* (Edited by Aslı Göksel and Celia Kerslake), Wiesbaden.
- Ergin, Muharrem. (1997). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları, İstanbul.
- İlker, Ayşe. (2003). Türkmen Türkçesinde “-Dir” Ekinin “Ve” Bağlacı İşlevinde Kullanılışı. *TDK Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. Ankara, Bahar- 2003 fasiharapca.com/meful-ve-meful-cesitleri/4125. 21 Ağu 2017 04:55

- Gabain, Annemerie Von. (1979). *Tarihi Türk Şiveleri-Eski Türkçe*.
- Gencan, Tahir Nejat. (1971). *Dilbilgisi*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaçar, Erdal. (2016). Diyalog. Eylem – Eyleyen İlişkisi Bağlamında Nesne Kavramı, Adana, Einsendedatum: 18.01.2016 *Freigabe zur Veröffentlichung: 30.06.2016, 2016/1: 29-39*.
- Karpuz, H. Ömer. (1996). Türkiye Türkçesi'nin Sözdizimiyle İlgili Çalışmaların Dilbilimi Metodolojisi Bakımından Değerlendirilmesi ve Bazı Teklifler, *Uluslararası Türk Dili Kurultayı- 625-639*. Ankara.
- Korkmaz, Zeynep. (20032). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, Murat.(2010). Tarihi Türk Lehçelerinden Türkiye Türkçesine –Dır/Dur (>Turur) Eki ve İşlevleri. *Türkbilig*, 2010/19: 59-75
- Mehmedoğlu, Alâeddin. (2006). *Türkiye Türkçesinde Cümle Ögelerine Yeni Bir Bakış*. Değişim Yayınları, İstanbul.
- Sarıkaya, Mahmut. (2001). “Azerbaycan Türkçesinde Geniş Zaman Ve Şimdiki Zaman Çekimleri İle Güney Azerbaycan Türkçesindeki Örnekleri”. *Tübiar-X- /2001/Azerbaycan Türkçesi 272-293*
- Sinanoglu, Samim. (1957). “Basit Cümlede Nesne ve Tümleç”. *Türk Dili*, S. 5-6, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Timurtaş, Faruk Kadri.(1994). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Enderun Kitabevi.
- Üstünova, Kerime. (2005). Ad Tamlaması-İyelik Öbeği Ayrımı. *Türk Dili*. S. 641 (2005), s. 418-425.